

УПРАВЛІНСЬКІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

М.В. Газуда, Л.М. Газуда
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

Газуда М.В., Газуда Л.М. **Управлінські інструменти забезпечення збалансованого природокористування.** Обґрунтовано необхідність формування управлінського інструментарію для забезпечення збалансованого розвитку і використання природних ресурсів. Розглянуто наукові підходи до узагальнення інструментів регулювання у сфері природокористування, до яких відносяться правові, організаційні, фінансово-економічні, соціальні інструменти. Відмічено взаємозалежність і взаємозумовленість управлінського інструментарію, оскільки така взаємодія має безпосередній вплив на результативність процесу забезпечення збалансованого і раціонального використання природних ресурсів.

Hazuda M., Hazuda L. **Administrative support tools for balanced environmental management.** The necessity of the formation of management tools for sustainable development and usage of natural resources has been grounded. There have been considered scientific approaches to generalization tools in environmental regulation, which include legal, organizational, financial, economic and social tools. The interdependence and mutuality of management tools have been defined, whereas such interaction has the direct impact on the efficiency of the process of ensuring balanced and rational usage of natural resources.

Забезпечення збалансованого природокористування та господарювання на принципах їх сталого розвитку зумовлюється необхідністю формування управлінських інструментів, які покликані здійснювати безпосередній вплив на процес використання природних ресурсів з метою їх раціонального використання та збереження

навколишнього природного середовища. Існує цілий арсенал інструментів управління процесами збалансованого природокористування для попередження негативних антропогенних впливів на природні ресурси, пом'якшення незворотного антропогенного впливу на ці ресурси, компенсування та відшкодування наслідків відміченого впливу. Таким чином, управління природокористуванням є специфічною сферою управління, що проявляється в регулятивному впливі людини на природні ресурси та природні процеси задля задоволення її потреб за умови свідомого їх обмеження з метою збереження природного середовища та забезпечення сталого розвитку.

Розглядаючи інструменти в контексті забезпечення сталого розвитку природних ресурсів, окремі науковці виділяють правові, адміністративно-контрольні інструменти та інструменти морально-етичного впливу та переконання (соціально-психологічні) [1; 2]. За Л. Мельником, еколого-економічні інструменти диференціюються за чотири основні групи: адміністративний перерозподіл засобів (штрафи, субсидії); фінансові трансфери (податки, кредити, виплати, платежі, інше); вільні ринкові механізми перерозподілу засобів (торгівля правами на викиди, зелена торгівля та ін.); сприяння на ринку (нагородження спеціальними знаками, безкоштовна реклама) [3]. При цьому вчений під інструментами механізму використання природних ресурсів розуміє засоби (методи, важелі) впливу на фінансовий стан економічних суб'єктів з метою орієнтації їх діяльності в економічно сприятливому напрямі [4, с. 335].

Інші вчені-природокористувачі виділяють три типи інструментів, які формують економічний механізм використання природних ресурсів. До першої групи вони відносять інструменти, спрямовані на дотримання вимог та здійснення певних заходів (нормативне регулювання, плата за ресурси та забруднення, штрафні санкції); другу групу становлять інструменти, що спонукають до здійснення захисних функцій (пільги, переваги, податкова система); у третю групу включають інструменти підтримки виконавців під час проведення захисних дій (субсидії, кредити, пільгові позики, пільгове оподаткування, фінансування зі спеціалізованих фондів) [5, с. 154].

Для ефективного функціонування фінансового механізму екологізації виробничої діяльності, як вважають М. Римар, Н. Савчук,

О. Савчук, необхідним є специфічний економічний інструментарій, до складових якого відносять нормативно-правове забезпечення, інформаційне забезпечення, фінансово-економічні методи, фінансово-економічні важелі, фінансово-економічні стимули, фінансово-економічні санкції [6, с. 18].

На прикладі земельних ресурсів, науковці Інституту економіки природокористування і сталого розвитку, розглядають механізм забезпечення їх ефективного використання як триєдину матрицю взаємопов'язаних інструментів (методів) регулювання процесів використання, охорони і відтворення земельних ресурсів, функцій управління цими процесами та їх інституціональні рамки з метою збалансування та задоволення суспільних потреб і приватних інтересів у контексті забезпечення просторового соціально-економічного розвитку.

Відмічене дає підстави стверджувати про доцільність формування правових, організаційних, фінансово-економічних, соціальних інструментів, які вчиняють різну регуляторну дію на процеси збалансованого природокористування. Так, правові інструменти включають:

- екологічне і природно-ресурсне законодавство;
- екологічні і ресурсні цільові програми;
- плани і проекти використання, охорони і відтворення земельних ресурсів;
- постанови, накази, розпорядження, інструкції, листи, роз'яснення щодо використання, охорони і відтворення земельних ресурсів;
- врахування екологічних аспектів землекористування у статистичній звітності, інституціональні інструменти (розмежування повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема щодо функцій управління та контролю у сфері земельних ресурсів);
- інституалізація форм власності на землю;
- інституалізація прав власності на землю, адміністративно-контрольні інструменти (державний відомчий екологічний контроль використання, охорони і відтворення земельних ресурсів);
- громадський екологічний контроль використання, охорони і відтворення земельних ресурсів;

- відповідальність за порушення/невиконання законодавчих норм щодо власності, охорони і відтворення земельних ресурсів;
- моніторинг довкілля, стану земель, стану ґрунтів;
- екологічний аудит, екологічна сертифікація, екологічні стандарти, нормативи, норми, ліміти, регламенти;
- дозвільні інструменти: ліцензування господарської діяльності щодо впливу на довкілля; ліцензування господарської діяльності щодо екологічного аудиту, контролю та моніторингу; дозволи на здійснення виробничо-господарської діяльності; дозволи на розміщення відходів, їх складування або зберігання; містобудівні процедури; оцінка впливу на довкілля; державна екологічна експертиза; оцінка впливу на навколишнє середовище.

Водночас, організаційні інструменти включають: землевпорядкування (цільове призначення); обмеження (обтяження); контурно-меліоративну організацію території; сівозміну в товарному сільськогосподарському виробництві; землевпорядну звітність; проекти землеустрою; технічну документацію із землеустрою), планувальні інструменти (загальнодержавна і регіональні програми використання та охорони земель); природно-сільськогосподарське районування; генеральні плани міст; схеми планування використання території сільських (селищних) рад; плани земельно-господарського устрою території населених пунктів; зонування земель), інструменти інституціоналізації структури управління.

Інструменти фінансово-економічного характеру включають такі інструменти: *економічного стимулювання* (міжнародні фонди та інвестиційні програми; державні субсидії, дотації та субвенції; податкові пільги; державні інвестиційні фонди), *економічного гарантування* (екологічні фонди; екологічне страхування; компенсаційні платежі та виплати), *ринкові* (ринкова ціна землі; експертна оцінка землі; земельні аукціони; екологічний маркетинг); *кредитно-іпотечні* (земельна іпотека та земельні банки; державне пільгове кредитування), *фіскально-бюджетні* (земельний податок; екологічні податки; штрафні санкції; орендна плата; нормативна оцінка землі), *інноваційні* (державний інноваційний фонд; екоінновації в землекористуванні; безвідсоткове бюджетне кредитування інноваційних проектів сталого землекористування).

Інструменти соціального характеру поєднують інструменти: *морально-етичного впливу* (екологізація виховного й освітнього процесів; прозорість і доступність інформації про стан довкілля та земельних ресурсів; екологізація суспільної свідомості; екологічна культура), *переконання* (суспільний тиск на процеси прийняття управлінських рішень щодо земельних ресурсів; переговори щодо оптимального використання останніх; добровільні екологічні угоди; екологічна діяльність ЗМІ; консультування та дорадництво екологічного, природоохоронного, техніко-технологічного, управлінського, інноваційного та ін. характеру), *наукового забезпечення інноваційного розвитку земельних відносин* (наукові дослідження (результати яких – винаходи, розробки, наукові звіти, патенти); проектно-конструкторські роботи; консалтингові розробки; інжинірингові розробки) [7].

Таким чином, із усього арсеналу інструментів управління використанням природних ресурсів першочергова роль відводиться організаційно-правовим інструментам, які покликані генерувати та встановлювати правила поведінки природокористувачів стосовно відновлюваних природних ресурсів та один до одного (екоаудит, агрохімічна паспортизація, сертифікація, контроль і моніторинг, сівозміни, інформаційні банки даних, аналіз і прогноз, програми, меліорація, рекультивация, нормативи, технології, планування, галузеве законодавство). При цьому, механізм не буде оперативно реагувати на зміну інтересів учасників процесу експлуатації природних ресурсів, якщо матиме ручний характер управління. Тому тут на перше місце виходять фінансово-економічні важелі регулювання (орендна плата, кредит, ціна, компенсації, доплати, інвестиції, штрафи, податки, страхування). Однак слід відмітити, що обидва види важелів, попри принципову функціональну розбіжність, тісно пов'язані між собою і мають одну векторальну спрямованість – досягнення збалансованого розвитку і використання природних ресурсів, результати якого залежать від характеру, принципів та пріоритетів використання економіко-фінансових та організаційно-правових інструментів управління. Досягнення цілей управління можливе тоді, коли буде забезпечена єдність цілей і характеру здійснюваних заходів у сфері використання, охорони та відтворення природних ресурсів, тобто коли реалізовуватимуться всі функції управління.

1. Пахомова Н.В. Экологический менеджмент / Н. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.
2. Синякевич І.В. Інструменти екополітики / І. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – 183 с.
3. Мельник Л. Г. Экономика развития : монографія / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 662 с.
4. Мельник Л.Г. Методические основы оценки и учета природных факторов / Л.Г. Мельник // Вісник Сумського національного аграрного університету : зб. наук. пр. – Сумы, 2001. – (Серія «Економіка і менеджмент»). Вип. 2. – С. 331–335.
5. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : [монографія]/М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.
6. Римар М.В. Удосконалення процесу фінансування екологічної діяльності в сучасних умовах розвитку економіки/М.В.Римар, Н.В. Савчук, О.Я. Савчук// Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції; зб. наук. пр. Серія: Природокористування та ресурсозбереження. Вип. XI: № 4.– 2005. – С.12–25.
7. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку/Ш. І. Ібатуллін, О. В. Степенко, О. В. Сакаль [та ін.]. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 52 с.